

Outreach

Հրատարակություն Ամերիկյան Մերձավոր Արևելյան Թեմի Ազգային Առաջնորդարանի
A Publication of the Prelacy of the Armenian Apostolic Church of America

Volume XII, Number 6 — October 1989

First International Symposium on Ani Brings Together Scholars from Around the World

The first international symposium on the city of Ani took place last Saturday, October 21, with the participation of fourteen internationally known scholars and specialists in the field of art and architecture.

Sponsored by the Prelacy of the Armenian Apostolic Church of America, the all-day symposium took place at the New-York Historical Society's impressive building on Central Park West and was attended by 200 people.

Dr. Haikaz Grigorian, chairman of the Ani Millennium Commemoration, welcomed the attendees and invited Archbishop Mesrob Ashjian to officially open the Symposium. After offering an opening prayer, His Eminence spoke about Professor Sirarpie Der Nersessian, a pioneer in the field of Armenian art studies who died this year, and Professor Tatevos Hagopian who was to be a participant in the Symposium, but passed away on October 15. The Archbishop dedicated the Symposium to the memory of these two outstanding scholars. Special prayers for the repose of their souls, as well for those who were responsible for the erection of the Great Cathedral at Ani, King Smbat, King Gagik, Queen Gatranid and her children, Dertad the Architect, and all the workers who built the Cathedral, were offered prior to the beginning of the Symposium.

Professor Adriano Alpaigo-Novello, moderator, made an opening statement describing the days events. Speaking in Italian, his words were translated into Armenian by Professor Armen Zarian.

Lucy Der Manuelian spoke about "Ani the Medieval Capital of Armenia," giving a good solid introduction to the day's proceedings. With the use of exceptional slides and literate text she vividly portrayed the medieval Armenian city. Dr. Der Manuelian is on the faculty of Tufts University where since 1984 she has lectured in Armenian Art and Architecture.

"Ani: Journey Through the Centuries," the paper which was to be presented by Professor Tatevos Hagopian from Soviet Armenia was read by Dr. Herand Markarian. As mentioned above, Professor Hagopian died on October 15, just days before he was to leave for the United States to attend the symposium. Professor Hagopian was an expert in Armenian historical geography and had been associated with the University of Yerevan since 1946. Professor Hagopian's presentation portrayed Ani as the country's politico-economic and cultural center for several centuries and showed how the fame of the city travelled far beyond the immediate area.

Patrick Donabedian from France spoke about "Dertad the Architect," the famed architect who, among many other structures, built the Great Cathedral at Ani. Dr. Donabedian holds three doctorates in

(Continued on page 5)

Armenian Philharmonic Orchestra to Appear in Boston, Washington, D.C., and New York During Tour First U.S. Tour Will Aid Earthquake Relief Efforts

The Armenian Philharmonic Orchestra at a performance in Yerevan's Khatchaturian Concert Hall, the Philharmonic's home. Recent visitors returning from Armenia report that Loris Tjeknavorian has created a dynamic interest in the 65-year-old Orchestra. The regular Friday evening concerts are sold-out with standing ovations for the Orchestra. The U.S. tour is expected to introduce the Orchestra not only to Armenian Americans but a wide group of music lovers who attend concerts regularly.

Loris Tjeknavorian

Loris Tjeknavorian, the Armenian-born American composer and conductor became Artistic Director and Principal Conductor of the Armenian Philharmonic in September 1989.

Following the earthquake in northern Armenia in 1988, Maestro Tjeknavorian helped mobilize the musical community of New York in staging a concert at Carnegie Hall to benefit the relief effort. This concert featured such renowned artists as Placido Domingo, Mstislav Rostropovich, Samuel Ramey, Frederica von Stade and April Millo.

While his new post in Yerevan will occupy the better part of his time,

(Continued on page 8)

André Watts

One of the world's most celebrated pianists, André Watts first captured the attention of the music world at the age of sixteen appearing in a televised concert with Leonard Bernstein and the New York Philharmonic. On that occasion, noted *New York Times* critic Harold Schonberg wrote of Watts: "Electrifying, sensational, daring, colorful, imaginative, powerful... a super-virtuoso." During the more than twenty-five years that have passed, André Watts has continued to draw international praise for his unmatched style of playing.

He has appeared in sold-out recitals and in concert with such leading conductors

(Continued on page 8)

The Armenian Philharmonic Orchestra, under the direction of conductor Loris Tjeknavorian, will begin its first ever tour of the United States on November 29, 1989. The Prelacy of the Armenian Apostolic Church of America and the Armenian Relief Society of North America will present the orchestra in a three-city tour, the proceeds of which will go towards programs established to help continue the rebuilding process in Armenia.

The orchestra will play its first concert outside the Soviet Union on November 29 in Boston's Symphony Hall, then go to Washington, D.C. for a performance at the Concert Hall of the Kennedy Center on December 1.

The benefit tour will end with a performance in New York at Carnegie Hall on December 7, the first anniversary of the earthquake in Armenia. Renowned American pianist Andre Watts will join the orchestra for the performances.

See Page 8 for Ticket Information

Maestro Tjeknavorian has announced the program for the tour, which, in addition to a world premiere of his own "Prayer for the Repose of Souls," Op. 41, will include Khatchaturian's Three Dances from Spartacus, Rachmaninoff's Piano Concerto No. 2 with Andre Watts and Shostakovich's grand Symphony No. 10.

Loris Tjeknavorian, Artistic Director and Principal Conductor of the Armenian Philharmonic Orchestra is the first American to be appointed to a full-time principal conducting post in the Soviet Union. His appointment to the principal conductor's post marks the beginning of a new era for the Armenian Philharmonic Orchestra. Having worked last year to raise money to replace instruments for the orchestra, Maestro Tjeknavorian has planned new initiatives for the 65-year-old orchestra which include expanding touring and recording.

"It is a great honor to be the first American appointed to lead a Soviet orchestra," said Maestro Tjeknavorian.

I am especially pleased to lead the orchestra on its first tour outside of the Soviet Union as a benefit for earthquake relief. Though the musical community and the rest of the world were very responsive when an emergency existed, many do not realize that there is still much work to be done. I hope that the tour will heighten awareness of the situation while it shows audiences that cultural life continues in Armenia despite the tragedy.

(Continued on page 8)

Editorial

The Meaning of Ani

The year-long commemoration of the 1000th anniversary of the Great Cathedral at Ani has come to an end with the first International Symposium which took place October 21 at the New-York Historical Society.

This Symposium was the first of its kind where a large group of internationally known specialists in the history, sociology, architecture, and archaeology of Ani came together to share their knowledge about the great medieval city and to discuss its future.

The success of the Symposium can be summed up by a comment made by Paolu Cuneo, one of the participants, and a man who has devoted most of his academic career to the study of Ani. Professor Cuneo said, "I have been studying Ani for years, but I found Ani in New York."

Aside from the obvious benefits of events such as this Symposium, perhaps the opportunity to make the international community aware of the current plight of the remains of Ani is the greatest benefit.

Accordingly, on behalf of the assembled scholars Archbishop Mesrob Ashjian sent a cable to Mr. Federico Mayor, General Director of UNESCO. The cable to Mr. Mayor stated:

"The first international art and history symposium dedicated to the millennium of the medieval Armenian capital, Ani, took place Saturday, October 21, 1989, at the New-York Historical Society. Specialists on the subject matter, who came from the U.S., the U.S.S.R., Italy and France, presented Ani's historic, archaeological and esthetic importance. The Symposium brought to light the poor state of the monuments, caused by the local authorities' lack of proper preservation. It was, however, brought to the attention of the participants, that archaeological excavations have taken place at Ani, and that the findings have been transferred to Kars and other sites. The participants of this Symposium agree that this transfer is contrary to the policies of ICOMOS [International Council on Monuments and Sites] which states that all archaeological findings must be kept and preserved in situ. Although UNESCO cannot undertake restorations without the specific approval of the country involved, it cannot remain indifferent and permit such priceless monuments to undergo irreversible damage. In the name of all the participants in this symposium, we urge that UNESCO, using the most appropriate means and in accord with the local authorities responsible for the monuments situated on their territory, take urgent measures to prevent the disappearance of these monuments."

A second cable addressed to Mikhail S. Gorbachev, President of the USSR on behalf of the participants stated:

"Distinguished scholars from around the world including Armenia gathered at the headquarters of the prestigious New-York Historical Society for a day-long symposium dedicated to the millennium celebration of the Great Cathedral of Ani. Discussed were the history and cultural significance of this medieval city as well as questions pertaining to its preservation which is of paramount importance in light of Turkey's traditional and deliberate

ԱՒԵՏԻՔ ԻՍԱՀԱԿԵԱՆ ԱՐՈՒԵՍՏԻ ՄԱՍԻՆ

ՃԱՐՏԱՐԱՊԵՏ ԹՈՐՈՍ ԹՈՐԱՄԱՆԵԱՆ

Անին հայկական մշակույթի հայելին է: Լաւ նայիր Մայր եկեղեցուն հայեցաբար նայիր. նա մեր ոճի ոգին է: Տես ինչքան վսեմ է, որովհետեւ պարզ է: Պարզ է, որովհետեւ նա մաղուել է դարաւոր մշակույթի միջից, զտուել, թօթափել է վրայից ակնորդ բաները դառել է բիրտ: Ուրիշ ազգերի արուեստների գեղեցկուքները յուզիչ է, յաճախ զբոսոտիչ եւ խոսովիչ, իսկ մեր արուեստի գեղեցկուքները անդորրոշ է, հանգստացնող, հայեցողութեան տանող:

Մեր քարքարոտ բարձրավանդակից իջան, տարածուեցին մեր արուեստ շնորհները դէպի բալզանները, Բիւզանդիոն, Իտալիա, Գերմանիա, Ֆրանսա: Մեր գաղթական վարպետները, մեր թոնդրակեցի հալածական ճարտարները, արչաւող ազգերը տարան այդ շնորհները, որոնք եղան ներշնչման, մտածման, նմանութեան, թելադրման եւ նորութիւնների ազդակներ բիւզանդական, գոթիկ Ռուսական եւ նոյնիսկ արաբական արուեստների համար:

Մեր քարքարոտ բարձրավանդակից իջան, տարածուեցին մեր արուեստ շնորհները դէպի բալզանները, Բիւզանդիոն, Իտալիա, Գերմանիա, Ֆրանսա: Մեր գաղթական վարպետները, մեր թոնդրակեցի հալածական ճարտարները, արչաւող ազգերը տարան այդ շնորհները, որոնք եղան ներշնչման, մտածման, նմանութեան, թելադրման եւ նորութիւնների ազդակներ բիւզանդական, գոթիկ Ռուսական եւ նոյնիսկ արաբական արուեստների համար:

ԱՍՈՅԹՆԵՐ ՀԱՅ ՃԱՐՏԱՐԱՊԵՏՈՒԹԵԱՆ ՄԱՍԻՆ

Հայաստանը աւեր ամայի է, բայց նրա հոյակապ աւերակների հետքերից օտար ուղեւորը այն կ'եզրակացնէ, թէ այստեղ բնակուող ժողովուրդը աստուածային հզոր թեւեր է ունեցել՝ ճարտելու գաղափարների կատարելու ոլորտում:

Արուեստի հոգին անկեղծութիւնն է: Մեր տաճարները աւարկայացում են, թանձրացումը մեր խորհուրդի մեր մտածման, երազի, մեր հոգու, մեր էութեան խորհուրդների թարգմանութիւնը, խորհրդապատկերը, խորհրդանիշը:

Արուեստի մէջ թանձրանում է մեր խորհուրդը, մտածումը, երազը, ներաշխարհը դրսևորում է: Ոճը մի ժողովուրդի քարացած լեզուն է: Ճարտարապետութիւնը — մեր քարեղէն լեզուն է: Այս քարերը խօսում են հայերէն

policy of destroying physical evidence of a centuries-old Armenian presence in Western, or what is today, Turkish-occupied Armenia. On behalf of the organizers and participants of this Symposium, we would like to impress upon you and the international community the necessity of preserving what remains of Ani not only as an example of Armenian culture, but as a legacy of western civilization. We fervently hope that the tragic fate that befell Ani wouldm be spared other Armenian lands such as Artsakh or Karabagh which contains 1,100 architectural monuments of unmistakable Armenian origin such as the famous Gantsasar Monastery. The future of these priceless monuments will be endangered if current conditions prevail. Our concerns have become all the more serious in view of Azerbaijan's six-month long blockage of Karabagh and Armenia. Such unprecedented action clearly seeks to prevent the Armenians of Karabagh from expressing their right to self-determination and subject Armenia into total submission. We hope that this life-threatening and intolerable situation will be remedied immediately and decisions relative to the future status of Karabagh will be taken based on principles of justice and democracy."

լեզուով: Հայերէն են խօսում: Այս քարերի միջոցով խօսում է մեր հոգին: Սա էլ մեր լեզուն է — մեր նւթացած հոգին-ոճը: Մեր ժողովուրդի ճարտարապետութիւնը նրա հոգեկան ներքին տեսիլքի առարկայացումն է:

Հայկական ճարտարապետութեան վրայ (նրա կազմակերպման ժամանակ), ազդել են Հայաստանի պեյզամը, բնութիւնը, բարձր լեռները, լեռկ-լեռկ ժայռերը, ապառաժները եւ կլիման:

Յատկապէս գիւղական խրճիթը դարձել է վանքերի նախապատկեր, որ ծաղկել է ԺԲ-ԺԳ դարերում, օրինակ՝ Հաղպատ, Սանահին, Հառիճ, ուրբան Չաքարեանների տիրապետութեան շրջանում:

Հայ վանքերի ներսը մուկն է, խորհրդաւոր, ինչպէս որ մարդկանց համար (խորհող) մուկն է, խաւար, խորհրդաւոր, տաքնապալից՝ տիեզերքը, նրա հարցերը, այնպէս էլ մթին, խորհրդաւոր պիտի լինեն, հետեւապէս, եւ Աստուծո՛ւ բնութեան նուիրում տնները, տաճարները:

Սկզբնու գմբէթը շինուած է այն նպատակով, որ իրականութիւնից կտրի մարդու հոգին եւ տանի, սլացնի դէպի երկինք, աստուածութեան մօտ:

Մեր վանքերի գմբէթները մի-մի փոքր Արարատներ են. պստկցած, անհունօրէն փոքրացած Արարատներ են: Վեղարն էլ նոյն ձեւով փոքրացած գմբէթ է: Հայ ոճը ծնունդ է Արարատի պատկերի, նրա վրայ է կաղապարուած:

Չուարթնոց. — Տեսիլք բարով է կերտել: Լուսաւորչի տեսիլք պատկերացում է բարով: Չուարթնոց տեսիլքի քարեղէն մարմնացումն է, քարով շինած:

Ոճ ստեղծող ազգը, ոճաւոր ազգը չի կորի: Նա երբեք չի լքի իր ստեղծածը, վազ չի անցնի իր ստեղծածից, իր կուլտուրայից, իր հոգու մարմնացումից, զգեստից:

Ոճը, կուլտուրան — մեր ապրումների նւթացումն է, ձեւաւորումն է նւթեղէն, նւթի մէջ:

Ինչպէս որ ոճը մարդն է, այնպէս էլ ոճը ազգն է: Այս ճարտարապետութեան մէջ արտայայտուած է մեր ժողովուրդի հոգու դարաւոր պատմութիւնը:

Ամէն ինչ այստեղ գեղեցիկ է, ամէն քար ու քանդակ, ամէն սիւն ու կամար: Ամենափոքր բանը՝ խորտակուած քանդակի մի բեկոր նոյնքան վեհ է եւ հոյակապ, ինչպէս արեւը ջրի ամէն մի կաթիլի մէջ, փոքրիկ ջրի գաւաթի մէջ: Մեծութիւնը փոքրութեան մէջ:

Հայաստանի քարերից մեր հանճարը ստեղծեց հրաշքը, հրաշալիքը, արուեստի հրաշքը (Անի):

Անին. ահա այստեղ իրականացած է ցնորքը. այստեղ ամէն ինչ կատարեալ է. գեղեցիկը հայկական մարմին է առել այստեղ. հայաձեւ մարմին է առել — հայ հոգու գեղեցիկը մարմին է առել այստեղ. ազգի փրկիչն ու նպատակը-ոճը: Այստեղ վերջացած է, լրացած, լման, աւարտուած, պսակուած — ոճը:

Անի — քարեղէն երազ: Այստեղ գաղափարը կաղապար հազաւ, առաւ: Այստեղ հոգին նւթացաւ, եւ նւթը հոգի դարձաւ... հոգիացաւ:

Անին մենք մեր ետեւում չունենք, այլ միշտ մեր առաջը: Որքան տարիները հետանում են, այնքան մենք մօտենում ենք նրանք:

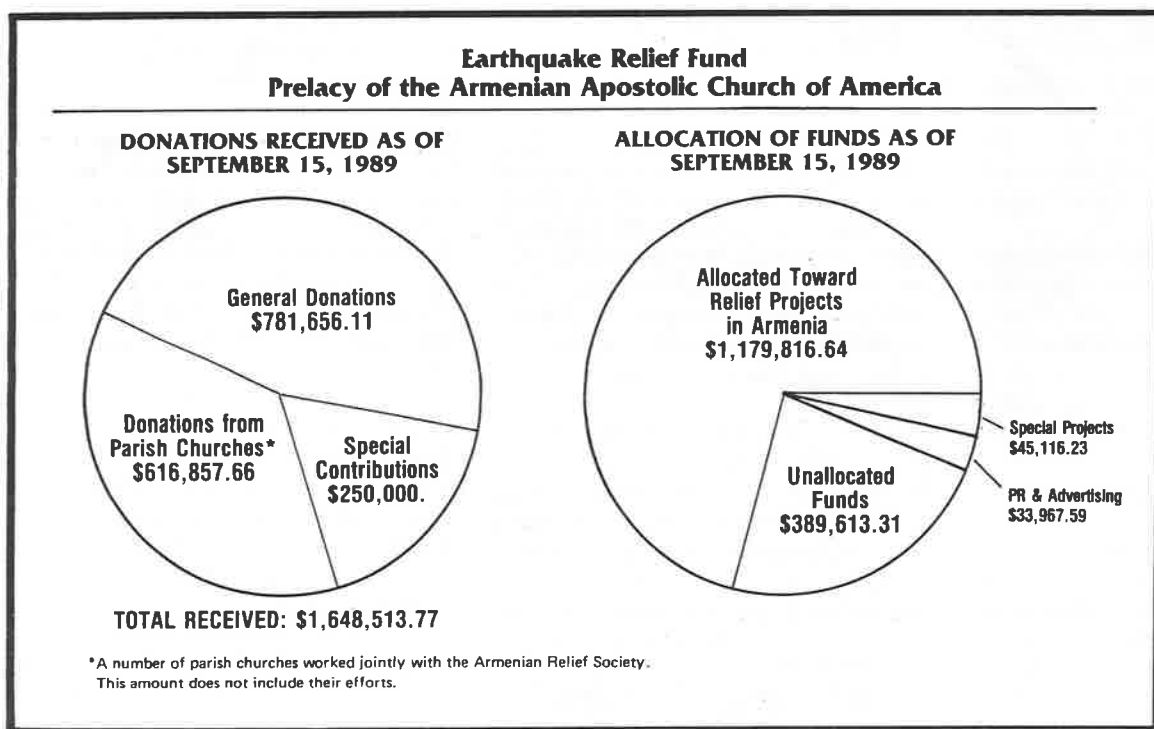
Անի — մեր հնութիւնների, իմաստաւորուած քարերի վէճը: Անիի Մայր եկեղեցին. — Նրան շինել են վարպետներ ու ճարտարներ՝ շինել են անկեղծ զգացումով, երկիւղածութեամբ, այն խորին հաւատով, որ Աստուծո ստուն են շինում, ուր Աստուծո պիտի բնակի:

Դրա համար էլ եղել նա եթերային, թուշող, սաւառնող, աննւթական, հոգեղէն, չքնաղ եւ ներդաշնակ, նման հայկական շարականներին, որ ստեղծել են հայոց սուրբ հայրերը — Սահակ Պարթեւ, Մեսրոպ, Ներսէս, Կոմիտաս... Անի. Մայր եկեղեցին. Սա Պատանի գեղեցիկ իրենայի մարմնացումն է, ոչ թէ ստուերը: Պատանի գեղեցիկութեան կաղապարը վայր է ընկել նրա գաղափարների աշխարհից, ընկել է այստեղ. — ահա գեղեցիկը՝ կատարեալ, ամենակատարեալ, անսահման-աստուածային գերակատարեալ... ի տես հայոց վանքերի. — Այս խոնարհ, պարզ շէնքերն են գոռոզ Եւրոպայի ճարտարապետների համար եղել տիպար, ներշնչարաններ:

U.S. Postal Service STATEMENT OF OWNERSHIP, MANAGEMENT AND CIRCULATION. Includes fields for publication title (OUTREACH), frequency (MONTHLY WITH EXCEPTION), address (138 E. 39th Street, New York, NY 10016), publisher (Prelacy of the Armenian Apostolic Church of America), and circulation data (Total 11,000 copies).

OUTREACH. A monthly publication of the Armenian Apostolic Church of America. Archbishop Mesrob Ashjian, Prelate; Mardiros M. Haftvani, Managing Editor; Iris Papazian, Editor. Includes contact information and postal details.

Prelacy Continues Earthquake Relief Efforts and Projects

The total sum of \$1,179,816.64 has been allocated as of September 1989 by the Prelacy of the Armenian Apostolic Church towards relief and reconstruction projects in the earthquake-stricken region of Armenia.

In a statement released by the Prelacy, projects that have already been completed and those that will come to fruition in the future were explained in detail.

Prelacy headquarters in New York City began collecting funds immediately after the news of the earthquake last December reached the west. The total sum collected as of October by the Prelacy is \$1,648,513.77. This sum represents the amount collected by the Prelacy. Since January the Prelacy and the Armenian Relief Society joined forces and established the Earthquake Relief Funds in order to collect money jointly for long-range projects of reconstruction and rehabilitation. The Prelacy and the ARS have joined in sponsoring the three-city tour of the Armenian Philharmonic Orchestra which is expected to generate renewed interest in the needs still facing Armenia. In its first U.S. appearance the Philharmonic will present concerts in Boston on November 29, in Washington on December 1, and in New York's Carnegie Hall on Dec. 7, the first anniversary of the earthquake.

In addition to the monies collected, the Prelacy was able to secure \$8 million worth of medical supplies and other goods which were shipped to Armenia immediately after the earthquake. Archbishop Mesrob Ashjian, Prelate of the Armenian Apostolic Church of America, acknowledged the help of many individuals in securing these medical supplies through the generosity of many corporations.

"Their quick action in getting these donations and the speed with which they were shipped to Armenia helped save many lives. Medical supplies were already in short supply and the earthquake heightened the acute shortage ten-fold," the Archbishop said. It is anticipated that medical facilities and supplies will be needed for some time to come and these needs will continue to be met.

Through the Prelacy's "Children for Children" program with the New York City Board of Education nearly \$100,000 was raised by New York City's school children. These monies were distributed to the Prelacy, the Armenian Relief Society, the Armenian General Benevolent Union and the Diocese of the Armenian Church.

Projects funded by the Prelacy thus far include:

★ The sum of \$65,000 was allocated towards the establishment of a prosthesis factory in Yerevan. The total cost of this project is more than one million dollars and additional major funding came from the Lebanon Fund Raising Committee, and the Armenian Relief Society of North American (eastern and western regions), with technical aid from the Rusk Institute of New York.

★ A sum of \$350,000 was allocated for the transportation of relief materials (including the free medical supplies) through Pan Aviation of Miami, Florida. A total of four flights were made; three in December 1988 and one in January 1989. These flights transported emergency relief supplies gathered by the Prelacy and other organizations based in Denver, Providence, and Los Angeles.

★ In a joint project with the Armenian Missionary Association of America, the Prelacy funded half the cost of a compressed soil brick-making machine to be used in Spitak, the hardest hit area. Allocated towards this project by the Prelacy was \$92,453 and a similar sum was allocated by the AMAA. This is a pilot project and if the performance of this machine is satisfactory more machines of this type will be provided.

★ The sum of \$215,000 was used for the purchase of a bulldozer. The Komatsu D85E bulldozer is equipped with a straight tilt blade, Ateco multi-shank ripper and a heated operator's cab.

★ A peritoneal dialysis machine, with a value of \$45,000 was purchased and shipped to Armenia in December. Although there were many hemodialysis machines shipped to Armenia by various sources following the earthquake, there was immediate need of a peritoneal dialysis machine. This type of dialysis machine has the advantage of being able to remove large amounts of fluid from the body by the use of concentrated glucose in the irrigation solution.

★ \$412,363.64 was allocated and used in various earthquake-related relief projects in Armenia.

Projects that the Prelacy has approved and expects to implement in the near future as additional funds are collected include:

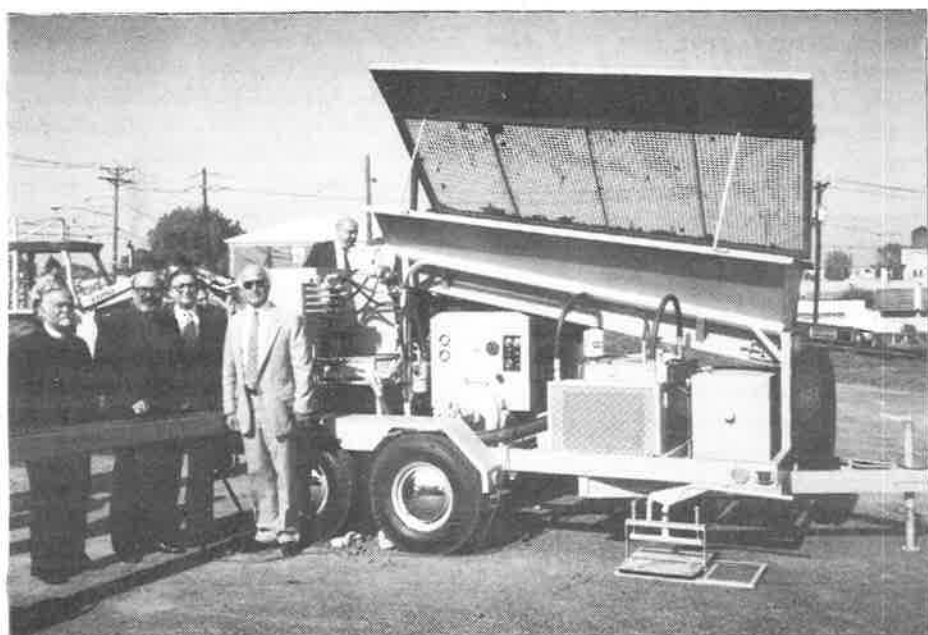
★ **Mobile Medical Clinic:** There is still a serious need for mobile clinics in areas where hospitals have been destroyed by the earthquake. Valued at \$175,000, this mobile clinic is 48 feet wide and 85 feet long and has a reception area, examination rooms, and a medical laboratory equipped with examination tables, blood pressure cuffs, eye-ear-nose & throat examination instruments, adult and pediatric scales, refrigerator, ophthalmoscopes, otoscopes, microscopes, centrifuge, aquaclave, X-ray and EKG units and a large electric generator.

★ **Chick Master Incubator Systems:** Two Chick Master Incubator Systems with a total cost of \$96,000, including transportation and installation, will be sent to Armenia. Each system has a weekly setting capacity of 29,160 eggs. At a rate of 85% efficiency (which is the normal rate) the two systems will produce 49,572 chickens per week and 2,577,740 annually.

★ **SHI Wind Turbine:** An SHI Wind Turbine for electricity with a total cost of \$150,000, including transportation and installation, will be shipped to one of the neediest villages in the earthquake zone. Since the closing of the Medzamor nuclear power plant, Armenia is seriously short of electric power. The use of hydroelectric power has reached a limit and oil and gas have to be imported. Wind power and solar electricity are thus becoming the only available alternatives to conventional energy sources.

★ **Pollution-free machinery:** The Kirovagan Chemical Processing Factory is now closed leaving 3,000 employees without work. The factory produced building materials using PVC (polyvinyl chloride). Because of the antiquated machinery used, the factory caused serious pollution problems. This proposal, which will cost one million dollars, is for the purchase of an assembly line of three machines for the Kirovagan factory from Berstorff Maschinenbau in Hanover, West Germany. The new machinery and its process are completely pollution-free and will produce PVC and other composites for

(Continued on page 6)

One compressed soil brick-making machine is inspected at the offices of Hekemian & Co., Inc., Hackensack, New Jersey, by (left to right): Rev. Vahrich Shirinian, pastor of Sts. Vartanantz Church, Ridgefield, NJ; Archbishop Mesrob Ashjian, Prelate; Dr. Rouben Kachigian, member of the Prelacy's Executive Council; and Rev. Movses B. Jambazian, Executive Director of the Armenian Missionary Association of America. The brick-making machines for Armenia is a joint project of the Prelacy and AMAA. The first machine was shipped to Spitak and if it proves satisfactory more machines of this type will be provided.

Prelacy Responds to U.S. Disasters

Archbishop Mesrob Ashjian quickly responded to help victims of Hurricane Hugo and the earthquake in the San Francisco-Oakland area of California.

His Eminence immediately sent directives to Prelacy communities to respond with needed aid either through established relief organizations or to the Prelacy and to offer special prayers for the victims.

In his statement about Hurricane Hugo which caused widespread destruction he said:

"The violence of nature has once again left a long trail of misery. This time the areas hit are far from Armenia. Hurricane Hugo, one of the most powerful storms in recorded history, has left thousands and thousands homeless in Puerto Rico, Guadeloupe, Antigua, Montserrat, St. Kitts, U.S. Virgin Islands, British Virgin Islands, and North and South Carolina. Mercifully loss of life has been low, but property damage has been estimated in the billions and it will take many years to rebuilt. In the meantime thousands and thousands are homeless; most have lost all of their possessions. Once again the world community has responded with an outpouring of charitable support. Barely one year ago we witnessed the power of a worldwide response when Armenia was hit with an earthquake. The compassion that came forth at that time gave Armenians the strength to face the difficult future. Just as it is going to take years to rebuild the affected Armenian cities and villages, the areas hit by Hugo will also need the continued help and prayers of the world."

His Eminence also responded soon after the California earthquake with fund raising directives and sent the following telegram to California's Governor George Deukmejian:

"Our thoughts and prayers are with you and the state of California as you mourn the tragic loss of your citizens in Tuesday's earthquake. We pray for the quick recovery of all those injured and ask the Lord to bless the hundreds of volunteers who have swiftly come to the aid of their fellow human beings. We pray for your good health and stamina to guide this humanitarian endeavor to bring the stricken areas back to normal as quickly as possible."

ԱՆԻԻ ՄԱՅՐ ՏԱՃԱՐԻ ՀԻՄՆԱԳՐՈՒԹԵԱՆ ԵՒ Կ. ՊՈԼՍԻ Ս. ՍՈՖԻԱ ՏԱՃԱՐԻ ԳՄԲԷԹԻ ՎԵՐԱՇԻՆՈՒԹԵԱՆ 1000-ԱՄԵՆԱԿԻՆ ԱՌԹԻԻ

ՏՐԴԱՏ ՔԱՐԱԳՈՐԾ ԾԱՐՏԱՐԱՊԵՏ

Յարութիւն Գայեան

«Ձի թեպէտ եւ եւր ածու փոքր, եւ թուով յոյժ ընդ փոքու սահմանեալ, եւ գորովքեամբ, տկար, եւ ընդ այլով յոյժ անգամ մտանալ թագաւորութեամբ՝ սակայն բազում գործք արու-թեան գտանի գործեալ եւ ի մերում աշխարհիս, եւ արժանի գրոց յիշատակ»:

ՄՈՎՍԷՍ ԽՈՐԵՆԱՑԻ

Հայաստան, Բագրատունի թագաւոր Գագիկ Ա.-էն խնդրելով գիտակ ճարտարապետ ուղարկել վերաշինելու համար զմբէթը:

989-ին, Տրդատ կիսատ թողնելով Անիի եկեղեցու կառուցումը, մեկնում է Բիւզանդիա: Այդ կապակցութեամբ ժամանակակից Հայ պատմագիր Ստեփաննոս Ասողիկ Տարօնացի գրում է. «Եւ զկնի սկաւա աւուրց շարժեցան աշխարհն յուսաց ահաւոր դրոշմամբ, մինչեւ ի նոյն իմքն թագաւորակալ Բագրատի Կոստանդնուպոլսի մեծաշուք եւ բազմապայծառ գարդ հրաշատեսիլ սեանց եւ պատկերաց եւ եկեղեցեաց մեծամեծաց կործանեալ փլուզանիւր, եւ նոյն իմքն Սափիայն, որ կաթողիկէն է՝ հերձանիւր պատառմամբ կորուստի վատը: Վասն որոյ բազում քան վերստին նորոգել: Այլ անդ զիպեալ մարտարայտիս հայոց Տրդատայ քարագործի՝ տայ գործնակ շինուածոյն, իմաստուն համարով պատրաստեալ զկառուցարար կազմածոյն եւ սկզբնաւորեալ զշինելուն, որն գեղեցկապէս շինեցաւ պայծառ քան գաւազինն»:

Տրդատ նախքան վերակառուցման սկսելը շինում է մանրակերտ օրինակը, եւ ապա վերականգնում է 31 մետր տրամագծով զմբէթը աւելի գեղեցիկ քան նախկինը, եւ իր հնարամիտ վարպետութեամբ արժանանում է բոլորի գնահատանքին: Այս փաստը ինքնին ապացոյց է այն բանի, որ Հայաստանում այդ դարերում ճարտարապետութիւնը աւելի բարձր եւ առջաւոր դիրքերում է կանգնած եղել քան նոյնիսկ Բիւզանդական կայսրութեան տարածքում: Այդ կապակցութեամբ Ա. Յակոբսոնը, մանրամասն ուսումնասիրելով Հայկական ճարտարապետութեան ծագումն ու զարգացումը, համեմատութիւններ անելով նշում է. «Կարելի է առանց չափազանցութեան ասել, որ Հայաստանը, սկսած 10րդ դարից, ճարտարապետների իւրայատուկ դպրոց էր ոչ միայն Մերձավոր Արեւելիի հարեւան երկրների համար, այլեւ հեռավոր Բիւզանդիայի համար»:

Ինչու՞ն էր կայանում Տրդատի նորարարութիւնը: Տրդատ կամարների միացման հիմքի չորս անկիւններում ճեղքեց եւ ամուր սիւներ տեղադրեց, որոնց վրայ յենուում են կամարները իրար կապող ողնոյցները: Ողնոյցը եռանկիւնի կտրած այն գնդաձեւ կամարն է, որ երկու աղեղները իրար է միացնում չորս անկիւններում: Եւ ողնոյցները շինուում են չորս անկիւններում տեղադրուած սիւների վրայ: Հետեւաբար, զմբէթի ամբողջ ծանրութիւնը ընկնում է ոչ թէ կամարակապ պատերի, այլ չորս ողնոյցների վրայ, պատերը ազատելով զմբէթի ծանրութիւնից: Ապա, Տրդատ տաճարի տափարակ տանիքը փոխեց այն օտտելով կիսագունդ զմբէթով՝ առանց որմայինների եւ օգտագործեց ցած թմբուկ, որը Հայաստանում յատուկ ոճ էր այդ ժամանակ: Սուրբ Սոփիայի մի պատի վրայ կերտեց Սուրբ Գրիգոր Լուսաւորչի խճանկարը: Յուստինիանոս կայսեր օրերից (553թ.) տաճարի դռներից մէկը «... կոչեցին գաւուրը դռունս սրբոյն Սոփիայի կից յանուն Առաքելի (հայերի)», որն մինչեւ ցայսօր անուանեալ կոչի դռուն հայոց»:

Յոյն բիւզանդագէտ Դոկտ. Պ. Նարանիսը գրում է. «... հիմզ հարկւր տարի, հայերը կարեւոր դեր մը խաղացին Բիւզանդական կայսրութեան քաղաքակցումը: Սակայն վարչական կեանքի մէջ: Անոնք ծառայեցին իրրեւ զինուոր եւ

սպայ, իրրեւ վարչական պաշտօնատար եւ կայսր» միաժամանակ նաեւ որպէս մշակութային գործիչներ:

Համաշխարհային ճարտարապետութեան քաջատեղեակ Ստրլինգուսկին իրաւամբ շատ բարձր է գնահատում Տրդատի եւ ասում է. «Իր ժամանակին մա հանդիսացել է գոթական մտալոգումների ստեղծարարը»: Ստրլինգուսկին թորմանեանի ուսումնասիրութիւնների եւ չափազորութիւնների հիման վրայ յենուելով, ցոյց տուեց թէ արեւմտեան Եւրոպայի ուսումնական եւ գոթական ոճերի նախադրեալները Եւրոպա եւ գնացել Հայկական ճարտարապետութեան միջոցով, Հայ գաղթականութեան ուղիներով:

Հայկական ճարտարապետական ոճի ազդեցութիւնը բացայայտ է Եւրոպայի մի շարք երկրների եկեղեցաշինութեան վրայ: Նախէնը երկրներում է. «Մեմֆ Լեռնադաշտի գծագրերից ու Էսփիզմերից իմանում ենք այնպիսի գործեր, որոնք շատ են նման հայկական քառակուսի եկեղեցիներին» իրենց գմբէթներով ու խորշերով...: Ապա մի այլ էջում դիտել է սալիս, որ «... երկու զլխաւոր կանաչները՝ արեւելեան եւ արեւմտեան կառուցանել են եկեղեցիները — Սոփիայի եկեղեցին Բիւզանդիայում եւ Պետրոսի եկեղեցին Հռոմում ունեն հայկական ոգի»:

Լիթուանացի արուեստարան Պալթրուշաիթիս գիտել է սալիս, որ «Լուսպարդոյ մէջ Casale Monferato-ի գաւիթը իր բոլոր տարրերով հայկական է. կ'ընդօրինակէ Հռոմնս վամբի եւ Հաղպատի կամ Գամաճաարի սիւները. այս շէնքը մեծ կարեւորութիւն ունի, այն պատճառով, որ շինուած է երկրի մը մէջ՝ ուր ջրիբուս փորձերը ամենախիղճն են»:

Հայկական ճարտարապետութեան ոճական եւ շինարուեստի ազդեցութիւնը մեծ է եղել նաեւ իսլամական ճարտարապետութեան վրայ, սկսած Ռումի-Անկուկ սուլթանութեան հոգեւոր ու աշխարհիկ կառուցներից մինչեւ օսմանեան ժամանակաշրջանի թուրքական արուեստի ստեղծագործութիւնների վրայ (Գելուկ, Եղիազար Մեծ ճարտարապետները, Պալեան ճարտարապետների գերդաստանը (1512-1912 թթ.), նաեւ թուրք հեղինակներ՝ Սալիտտիսի, Ապտուլա Սուբուխի եւ այլոց խոստովանութիւնները): Պրոֆ. Ա. Լ. Յակոբսոնը ընդհանրապէս շեշտում է. «Հայաստանի ճարտարապետութեան ազդեցութիւնը մուսուլմանական երկրների մտնումնտալ արուեստի վրայ»:

Օկիւստ Ծոռաբի, իր «Ճարտարապետութեան պատմութիւն» երկհատորեակում, ընթերցող հասարակութեան ուշադրութիւնն է հրահրում, որ Գորտուի (Իսպանիա) մզկիթին մեհրապին յորինուածը յիշեցնում է առաւել վաղ կառուցուած Հայաստանի Հաղպատի Սուրբ Նշան եկեղեցու խորանի շինուածքները: Նրա շինութիւնը վերագրում են Տրդատին:

Ֆրանսիայում է. քս-Ան-Շապէլում 796-804 թուականներին շինուած առաջին ուսմանական եկեղեցիին կառուցուած է էջմիածնի մայր տաճարի օրինակով: Լուսկարի Վիզանի Գերմանիայի Վորմբախի Սուրբ Պողոս եւ շրջակայ մի շարք գիւղերի եկեղեցիները 11-13րդ դարերում շինուած են Հայկական եկեղեցական ճարտարապետութեան հետեւողութեամբ, որոնք տեղացիների կողմից կոչուում էին հեթանոսական: Լուս Գեր Պորթրի Գերարդի եկեղեցիի ոճը եւ զարդաքանդակները նման են Սաքսոնական ճարտարապետութեան, գոթական ոճին, որը տարածուեցաւ Անգլիայում 11րդ դարում: Լուսպարտիայի եկեղեցիները Հայոց Բագրատի տաճարի յատկապէսով են, ուր օգտագործուած են նաեւ Չուարթնոցի խոյակները եւ ուսմանական կամարը: Թեքստիէ հաստատում է, որ Հայկական ճարտարապետական ոճը փոխանցուած է գոթականին եւ արեւմուտք է բերուած 1064 թուերին Անիէն գաղթած Հայերի կողմից:

Հայերը քրիստոնէութիւնը առաջին պետական կրօն հռչակելով ո'չ միայն Հռոմէական կայսրութեան մէջ Հալածուող քրիստոնէութեանը նեցուկ կանգնեցին եւ յետագայում նրա յաղթանակին ու տարածման համար նպաստաւոր նախապայմաններ ստեղծեցին, այլեւ նրա համար ստեղծեցին պաշտամունքային կառոյցի ոճը, որը իր ազդեցութիւնը թողեց եւ Արեւելքի, եւ Արեւմուտքի վրայ: Այդ բնագաւառում Տրդատ հանճարեղ Հայ ճարտարապետը իր լայն գործունէութեամբ եւ Հոյակապ ստեղծագործութիւններով շոշափելի դարձրեց Հայկական հնաւանդ ճարտարապետական մտալոգումները՝ արժանանալով համաշխարհային բարձր գնահատանքին:

Բագրատունեաց թագաւորութեան շրջանի անուանի Տրդատ ճարտարապետի անսին շատ ջիչ բան է զբնացուած Հայ Ժողովուրդի անցեալի պատմութեան դեղնած էջերում, բայց նրա մտքի վառ երեւակայութեամբ եւ ստեղծագործ ձեռքերով շինուած Հոգեւոր թէ աշխարհիկ բնոյթի բազմաթիւ կառուցները նրա հանճարի մեծութեանը: Նրա ճարտարապետական նորարար մտալոգումներն ու յիսարարական լուսնուքն իմանձեռութիւնները չեն սահմանափակուում միայն Հայ ազգային մշակոյթի նեղ սահմաններով եւ դուրս են գալիս միջազգային ասպարէզ, եւ զբաւում են իրենց արժանի տեղը համաշխարհային ճարտարապետութեան պատմութեան մէջ:

Տրդատի գործունէութեան վերաբերեալ սեղմ տեղեկութիւններ կան նրա ժամանակակից Ստեփաննոս Ասողիկ Տարօնացիի «Պատմութիւն տիեզերական» աշխատութեան մէջ: Յետագայում, նրա մասին մենագրութիւններով հանդէս են եկել Գ. Լեւոնեանը, Ս. Ճէվահիրեանը, Ս. Բարխուդարեանը, Կ. Յովհաննիսեանը, Վ. Յարութիւնեանը եւ ուրիշներ:

Տրդատի գործունէութիւնը սկսուել է 10րդ դարի 80-ական թուականներից, երբ նա Հայոց կաթողիկոսների այդ ժամանակուայ աթոռանիստ Արգիմաշում, Պաշիկ Ա. Արշարունի կաթողիկոսի օրով (987-988 թուերին), Ախուրեանի աջ փինի կառուցուել է Հայրապետական պալատ եւ կաթողիկէ եկեղեցին, այժմ անբարկ: Այդ մասին ժամանակակից պատմագիրը գրում է. «(Տրդատ) ... որ զկաթողիկոսարանի եկեղեցին շինեաց յԱրգիմաշ»:

Լուս իր յատկապէս յորինուածքի, Արգիմաշի կաթողիկէ եկեղեցին զմբէթաւոր սրահների մի բնորոշ օրինակ է, որտեղ զմբէթակիր տարածութեան չորս անկիւններում տեղադրուած կիսաշրջանակաձեւ երկնասլաց զմբէթը: Այս կառուցում Տրդատ ցուցաբերել է ստեղծագործական ինքնուրոյնութիւն եւ վարպետութիւն: Օգտուելով Հայկական ճարտարապետական անցեալի փորձից (Պողոսի, Արուծ, Երազկաւորս) զմբէթակիր որմնամոյթները մասնատել է ուղղաձիգ սիւնափնջերով եւ կիրառել է երկկեղրոն կամարներ: Մոյթերի մշակման այս եղանակը, որը կատարելութեան է հասցուած Անիի մայր տաճարում, Տրդատ ճարտարապետը նախապէս իրագործել է Արգիմաշում: Նա տեղում կառուցել է նաեւ վարդապետարան եւ զբաւուում:

Տրդատ ճարտարապետի գործունէութիւնը հիմնականում կապուած է Անիի հետ: Արգիմաշի տաճարը աւարտելուց յետոյ Բագրատունի Սմբատ Բ. թագաւորի պատուէրով, 989 թուին, Տրդատ ձեռնարկում է Անիի մայր տաճարի կառուցմանը: Նոյն տարին մահանում է յիսարարութիւնը որովհետեւ միաժամանակ հրահրուած է լինում Բիւզանդիայի վերաշինելու համար երկրաշարժից փոչ եկած Սուրբ Սոփիա տաճարի զմբէթը: Հայաստան վերադարձին, Միւնիաց Վասակ թագաւորի դուստր եւ Գագիկ Ա. թագաւորի կին Կատրինիդէ թագուհու մեկենասութեամբ վերսկսում է շինարար-

րութիւնը եւ աւարտում է այն 1001 թուականին: Այդ կապակցութեամբ տաճարի հարաւային պատի վրայ կայ ընդարձակ վիճագիր արձանագրութիւն:

Անիի կաթողիկէի շինարարական աշխատանքների կապակցութեամբ, դէպքերի ժամանակակից Ստեփաննոս Ասողիկ Տարօնացի գրում է. «Արկանէ հիմն եւ մեծաշէն եկեղեցույն ի նոյն քաղաքին Անուայ ի ձեռն մարտարայտիս Տրդատայ»... իսկ մի այլ էջում նոյն պատմիչն հաղորդում է. «Այլ կին նորա (Գագիկ Ա.) Կատրինիդէ թագուհի բարեպաշտուհի եղալ, որ էր դուստր Վասակայ Միւնացի իշխանի՝ շինեաց զհիմարեկեալ եկեղեցին Սմբատայ ամենապայծառ վայելչութեամբ, բարձրաբերձ կամարօ գմբէթաւորեալ խորան երկնաման, եւ գարդաբաց ի գարդ ծիրանածաղիկ, ոսկեթել նկարագործ անկուածոց, արծաթեղէն եւ ոսկեղէն անօթից եւ բազմապայծառ լուսատու անօթոց վայելչութեամբ որոնք մեծաքաղցր ըստ երկնային կամարին կաթողիկէն սուրբ, որ ի քաղաքին Անուայ»:

Անիի Սուրբ Աստուածածին մայր տաճարը հանդիսանում է Տրդատի ստեղծագործութիւնների գլուխգործոցը: Իր ոճային եւ կառուցողական յատկանիշներով տաճարը եռանկյն պատկերի կեղծարար զմբէթ յորինուածք ունի: Փաստօրէն նա զմբէթաւոր պաղիլիկայից խաչակերտազմբէթ տիպի անցնելու տարբերակն է:

Գմբէթակիր մոյթերը տեղադրուած են եկեղեցու երկայնական պատերին աւելի մօտ. հետեւաբար տաճարի կեղծարարական տարածութիւնը ընդարձակուած է զգալի մեղմով: Մոյթերի գնահատանութիւնը շեղում է մշակուած սիւնախորձեւերով եւ բեկուած լայնաթիւղք երկկեղրոն կամարներով: Գմբէթակիր մոյթերն ու որմնամոյթները փնջաձեւ մասնատուած են հեշտացնելով տանիքի ծածքը: Չորս մոյթերի վրայ հանգչում է առաջաստաւոր խորհուրդ իր թմբուկով, որի վրայ վեր է խոյանում երկնասլաց զմբէթը, որը կառուցուած է եկեղեցու պատերի արտաքին մակերեսը մշակուած են տեղորոտիւ բնոյթի նուրբ սիւներով ու կոյր կամարներով եւ եռանկիւնի խորշերով:

Իր ճարտարապետական ոճով եւ շինարուեստի առանձնայատկութիւններով Անիի մայր կաթողիկէն բացառիկ երեւոյթ է Հայկական ճարտարապետութեան մէջ: Նրա նշանակութիւնը դուրս է գալիս ազգային նեղ շրջանակներից եւ իր ազդեցութիւնն է թողնում հետագայում 12-14րդ դարերի Եւրոպայում ձեւաւորուող գոթական եւ ուսմանական ոճերի վրայ: Այդ կապակցութեամբ ամերիկացի ճարտարագետ Գրեյ Է. Լինչը իր «Հայաստան» երկհատորեակում գրում է. «Նրանում կան շատ տիպիկ գոթական գծեր եւ նա կարող է այդ ոճի արեւելեան ծագման ապացոյց լինել»:

Անիի երրորդ ճարտարապետական համալիրն է Գագիկաշէն Սուրբ Գրիգոր Լուսաւորչի տաճարը: Նրա փլատակների ուսումնասիրութեամբ Թ. Թորանեանը բացայայտում է, որ տաճարի կառուցուած է Չուարթնոցի օրինակով, որն այդ ժամանակ աւերուած էր: Տաճարը ունեցել է հետեւեալ յատկանիշները՝ խաչաձեւ յատկապէս, բոլորակ տեսք եւ եղել է եռաշարկ ու կեղրոնազմբէթ:

Չուարթնոցի ճարտարապետական լուսազոյն յատկանիշներն ու ոգին եւ պահպանելու հանդեպ առաւել վերասլաց է եղել իր նրբազեղ սիւներով, ընդհանուր համաչափութեամբ ու զարդաքանդակներով՝ հարազատ մնալով անիական ճարտարապետական ոճին: Անիի մայր տաճարի նման Գագիկաշէնի կեղրոնական զմբէթակիր տարածութիւնը նոյնպէս զգալիորէն մեծացուած է:

Պեղումների ժամանակ յայտնաբերուած է պատուիրատու Բագրատունի Գագիկ Ա.-ի արձանը՝ Գագիկաշէն տաճարի զուարթնոցատիպ մանրակերտը ձեռքում: Տաճարի ճարտարապետը եղել է Տրդատը: Երկար բանավէճերից յետոյ պարզուեց, որ Ստեփաննոս Տարօնացի երեւե ձեռագրուած տաճարի շինութեան նուիրուած գլուխը վերնագրուած է «Յաղագս շինելոյ արքային Գագիկայ ի քաղաքս Անուայ գեկեղեցին անուամբ Սրբոյն Գրիգորի. Տրդատ վարդապետ (վարպետ) եկեղեցույն»:

Համաձայն ժամանակակից պատմիչ Ասողիկի տաճարը կառուցուել է. «Յայնմ ժամանակի, յորում լնայր լրութեամբ ամն Ռ. (1000)

մարմնավարտ կամ մարդասիրտ Տեառն մերոյ . . .» Գագիկ արքայի պատուհանով եւ Սուրբ Գրիգորի անուամբ:

Փարիզի Հանրայայտ գոթական եկեղեցու՝ Սեն Շապելի (13րդ դար) երկրորդ յարկի գլխավոր մուտքի աջ կողմի պատի վրայ քանդակուած է Աստուածաշնչի Հին Կտակարանում յիշատակուած Հայաստանի Արարատ լեռան վրայ Հանգչող Նոյի տապանը, որի վրայ բարձրանում է կեդրոնագմբէթ, երեք յարկանի զուարթնոցատիպ Անիի Գագիկաշէն տաճարը:

Տրդատ ճարտարապետի գործունէութեան ամենաբեղմնավոր ժամանակաշրջանը անմիջականօրէն առնչակցում է քաղաքամայր Անիի հետ: Միջին դարերում Անին, Բագրատունեաց թագաւորութեան մայրոստանը, անուանի էր անանթեթեան շարք անցած «Հազար ու մէկ եկեղեցիներով», հոգեւոր ու աշխարհիկ բնոյթի բազմաթիւ կառոյցներով, հոյակապ արքունի պալատներով, պետական-վարչական, ինչպէս նաեւ Հանրային քանդակաքար շէնքերով, կարաւանային իջևատներով, բազմաթիւ վաճառատներով, բաղնիքներով, կամարակապ շարժական կամուրջներով, սրբատաշ քարերով կրկնակի ամուր աշտուղէն ու ամբատաշէն պարիսպներով: Անին որպէս մայրաքաղաք դարձել էր ոչ միայն մշակութային եւ արհեստարուեստների կարեւորագոյն կեդրոն այլեւ արեւելքից արեւմուտք, հիւսիսից հարաւ ձգուող միջազգային առեւտրաուղիների խաչաձեւման կեդրոն, անուանի շահաստան: Անին Հանդիսանում էր հայկական ճարտարապետական ոճերի բացօթեայ թանգարան:

Հայկական ճարտարապետութեան մեծ երախտաւոր Թ. Թորամանեանը գրում է, որ երբ ակտորիացի ականաւոր արեւելագէտ Յ. Ստրէիզովսկին առաջին անգամ այցելում է Անի, ի տես հոյակապ աւերակների, զարմացած բացազանչում է. «Ասիկա հայկապ գարծ է. բայց ո՛ւր է այն ժողովուրդը որ հոս էր . . . : Խճէ կրմալի պատասխանել, — ասում է Թորամանեան. — եթէ ոչ մէջքերել Վիկտոր Հիլյոյի խօսքերը. «Tout est ruines et deuil, les Turcs ont passe par la . . . Անին հայ ժողովուրդի անմեռ ոգին է, որ չի մոռցուիր երբեք . . .»:

Հայկական ճարտարապետական մասնագիտական գրականութեան մէջ առհասարակ Տրդատի են վերագրում նաեւ պաշտամունքային եւ աշխարհիկ բնոյթի մի շարք կառոյցներ. օրինակ՝ Անիի սմբատաշէն պարիսպները, միջնաբերդի դահլիճը, շարժական կամուրջը, Հազարամի Սուրբ Նշան եկեղեցին, Սանահինի Ամենափրկիչ եկեղեցին, Մարմաշէնի գլխավոր եկեղեցին եւ այլն, որոնք կրում են Տրդատի ստեղծագործութիւնների ոճական ու կառուցողական ազդեցութիւնները:

Բիւզանդազէտ Փրանսիացի պատմագիր Շարլ Տիլ գրում է. «Հայերը ունին ինքնատիպ ստեղծագործութիւններ, որոնցմով Տրդ-էն 13րդ դարերում կերտեցին հրաշալի շինութիւններ, անհաստալի ալլազանութեամբ: Փանդակուած գարդերը որոշապէս տեղային արտադրութիւններ են»:

Հայագէտ Տրդատ ճարտարապետի Հանճարեղ գործերից է նաեւ Բիւզանդիայի Սուրբ Սոփիա տաճարի գմբէթի վերաշինութեան յանդուգն մախառնութիւնը: Կ. Պոլսում Ս. Սոփիան՝ Բիւզանդական կայսրութեան մայր տաճարը, 530-537 թթ. կառուցել էին ճարտարապետներ Անթիմիոս Տրալեսցին եւ Իսիդորոս Միլեթցին: Ահռելի երկրաշարժից փչւում է տաճարի գմբէթն ու արեւմտեան մասը: Գմբէթը վերակառուցելու համար բիւզանդական ճարտարապետների անյաջող փորձերից յետոյ, Հայագէտ Բիւզանդական կայսր Վասիլ Բ., յատուկ նամակ է գրում

Ani Symposium Brings Together International Scholars

(Continued from page 1)

cluding one from the University of Yerevan. He is the co-author of Armenian Art, the magnificent volume recently published by Harry Abrams and the Prelacy.

Gabriella Uluhogian from Milan's Center of Studies and Documentation of Armenian Culture presented "The Churches of Ani Based on the Evidence of the Inscriptions." Dr. Uluhogian showed how through the inscriptions found it has been possible to verify the existence of churches no long standing. Through the inscriptions it has been possible to ascertain the date and place of construction, the name of the builder, restorations that followed, materials used, etc. Dr. Uluhogian showed how at Ani one may see a small number of religious buildings, which everyone knows, clearly identifiable with those in historic documents, but there remains a greater number which do not exist today, and whose identification depends upon other means.

Adriano Alpagu-Novello, professor of art history and architectural history and style, presented "Medieval Cathedrals of Europe and the Cathedral of Ani." Dr. Alpagu-Novello compared the styles of the Cathedral of Europe to the Cathedral of Ani, which many specialists believe to be a precursor of western gothic architecture. Since 1967 Dr. Alpagu-Novello has been director of the Center of Studies of Armenian Architecture in Italy which works in close collaboration with the Academy of Sciences of Armenia.

Alice Taylor presented a paper on "The Walls of Ani." Dr. Taylor showed that while Ani's walls functioned basically as did other medieval Armenian fortifications, they differed from the norm in ways that reveal a symbolic function as well. The walls built by King Smbat Bagratuni in 987 enclose a much larger area than Armenian fortifications, and more closely resemble a Byzantine city. Dr. Taylor's research on Armenian art has taken her to Armenian monasteries in Vienna and Jerusalem and Soviet Armenia. She is currently working on a book on 14th-15th century Gospel and Illumination from around Lake Van.

The presentation by Helen S. Evans focused on "The Manuscript of King Gagik of Kars, the last independent ruler of the Bagratid Dynasty. Professor Evans, who has lectured at universities and museums throughout the United States, traced the last days of Ani.

Armen Zarian from Soviet Armenia spoke about the fascinating topic of "Subterranean Ani." There was a vast underground city in Ani and Dr. Zarian spoke about the complex make up of that subterranean city. He showed how the subterranean structures of the Bagratid capital are closely connected with those of the upper level. Dr. Zarian is a well-known architect and teacher. His presence at the symposium—his first trip to the United States—was informative and poignant as well. Dr. Zarian walked with difficulty on crutches and the audience watched with awe the loving care his two young grandsons gave him, anticipating his every need.

Paolo Cuneo, professor of the History of Architecture at the University of L'Aquila in Italy, presented his paper which was entitled, "The Archaeological Site of Ani: Its Scientific Exploration and Conservation from Past to Future." Dr. Cuneo explored the genesis and development of the scholarly interest for oriental and medieval archaeology, within the 19th century European culture. He spoke at length about the modern "discovery" of the remains. Dr. Cuneo also presented a bold plan advocating the creation of an "international zone" in the area of the medieval city of Ani, covering both banks of the River, and creating an "international park or

Archbishop Ashjian with the participants in the Ani Symposium which took place at the New-York Historical Society.

Dr. Armen Zarian presents his paper to the audience. The Symposium attracted specialists and non-specialists from not only the mid-atlantic area but the mid-west, California, and Canada as well.

preserve" which would ensure the protection of this historic area, create opportunity for further study and safeguard an area which contains some of the world's most unique and artistic heritage."

Professor Cuneo's proposal also became a focus in the panel discussion which closed the symposium. Chaired by Professor Nina Garsoian, participants on the panel were Ailvida Mirzoyan, Peter Cowe, Vazken Parsegian and Patrick Donabedian. The panel was specifically dealing with the "Preservation of Ani." Along with Dr. Cuneo's proposal, Dr. Parsegian spoke of a symposium scheduled to take place in April or May 1990 in Europe specifically dealing with the status of Armenian historical monuments in several regions. Professor Parsegian sees the preservation of Ani and of other Armenian monuments in Turkey depending primarily on supporting the European Community's insistence on that preservation as a condition for closer Turkish ties with the European community.

While all panelists agreed with the need for immediate action, they also acknowledged the difficulties ahead and the need for further study and careful planning of action and strategy.

The Symposium came to a close with a brief, but lively, question and answer period.

Conversation and debates about Ani continued at the Prelacy headquarters in the evening at a reception for Dr. Patrick Donabedian, the co-author of Armenian Art, recently published by Harry Abrams and the Prelacy. Dr. Donabedian autographed copies of the massive work as guests enjoyed wine and delicious refreshments prepared by the Prelacy's Ladies Guild.

During the reception many persons remarked about the necessity of the concentrated study of Ani which this Symposium provided. One person commented, "I couldn't have learned any more if I had taken a trip to Ani."

Archbishop Ashjian with Mr. and Mrs. Mark Markarian in a 1986 photo. Mr. and Mrs. Markarian were the major sponsors of the Symposium through the Mariam Der Minassian and Vartiter Markarian Endowment Foundation.

Pierre Papazian presents Patrick Donabedian, co-author with Jean-Michel Thierry of the new volume, Armenian Art, published by the Prelacy and Harry Abrams. Dr. Donabedian was a participant in the Ani Symposium. A reception took place in the evening at the Prelacy to introduce him and the newly-published impressive volume to the community.

Another person noted that the community owes a debt of gratitude to Archbishop Ashjian and the Prelacy for sponsoring important events like the Symposium. The question of language (some participants spoke in French or Italian) was a problem and one that should be addressed in future international Symposiums with either complete translated texts (rather than abstracts) or simultaneous translations. But that this first international symposium on Ani was an important and significant event was doubted by no one.

A Telegram was sent by Archbishop Ashjian on behalf of the Symposium scholars to Mr. Federico Mayor, General Director of UNESCO, describing the decay of Ani and the recent illegal excavations. A second telegram sent to Mikhail Gorbachev, President of the USSR, expressed the hope that the tragic fate that befell Ani would be spared other Armenian lands in Karabagh. (See Editorial)

CHRISTMAS GIFTS AVAILABLE AT THE PRELACY BOOKSTORE

A1 — "The Lord's Prayer (English transliteration plaque, framed in gold metal. Size: 7.4"x5.4" . . . \$10.00 (postage & handling \$2.50)

A2 — "Hayr Mer" (The Lord's Prayer in classical Armenian), black imprint on gold metal with praying hands. Also available in wood. Size: 8"x6" . . . \$15.00 (postage and handling \$2.50)

A3 — Armenian Cross 14K Gold \$35.00 (postage & handling \$5.)

A4 — Armenian Princess 14K Gold \$35.00 (postage & handling \$5.00)

A5 — 100% Armenian 14K Gold \$35.00 (postage & handling \$5.00)

A6 — Armenian Wall Cross, made of marble. Size: 9"x6" \$18.00 (postage & handling \$3.00)

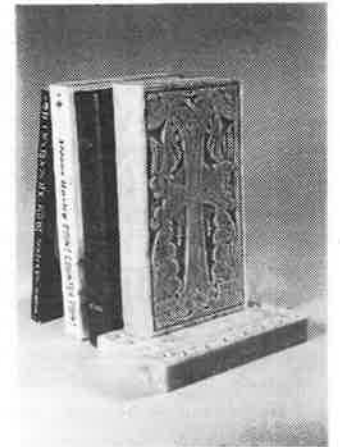
A7 — "Khatchkar" Armenian cross-stone engraved on marble, decorative piece. Size 3" \$6.00 (postage & handling \$1.50)

A8 — Marble Pen Holder A beautiful desk decoration Size 5 1/2" \$22.00 (postage & handling \$3.00)

A9 — "Gomidas" book end or decoration. Engraved on marble. Size: 7" \$32.00 (postage & handling 6.00)

A10 — Khatchkar bookend, with stand. Made of marble and traditional khatchkar design. Size: 7" \$20.00 (postage & handling \$5.00)

USE ORDER FORM ON NEXT PAGE

Earthquake Relief Efforts

(Continued from page 3)

the building industry by recycling used automobile tires. This would be the first PVC manufacturing assembly-line in the USSR.

★ **Green Houses for Agricultural Development:** This project proposes the purchase of seven Plastigrow Green House Systems manufactured in Canada. Each house measures 30' x 200'; seven would be needed for one acre of land. The Prelacy will purchase seven units with a total cost of \$38,500, including a drip irrigation system for each green house.

★ **Power Curber:** This proposal is for the purchase of four units of Power Curber 150 with a total cost of \$34,200, including shipping and installation. The Power Curber is an automatic producer of curbing which extrudes asphalt or concrete curb in either left or right hand pourers. The machine can be adjusted to handle a variety of sizes of asphalt or concrete curbs. The average work speed is 3,000 to 4,000 feet of curbing per day. In a related project the purchase of a Power Curber Model 3500 would permit much more versatility in types of curbing produced. This model is a larger and more efficient power curbing machine. The total cost, including shipping, is \$65,000.00.

★ **Development of new technology for natural sources of energy:** The closing of the Medzamor Nuclear Plant and the blockade by Azerbaijan have created a critical shortage of energy in Armenia. Commissioned by the Prelacy, Mr. Boghos Ghougassian, an experienced engineer in this field, spent one month in Armenia and studied the potentials of using natural sources to produce energy domestically. Mr. Ghougassian has many years of experience working with various United Nations agencies and since 1983 is the Director of the international engineering firm, MECTAT. A preliminary report has been submitted outlining the potential possibilities. A final and detailed report will be submitted within the next month.

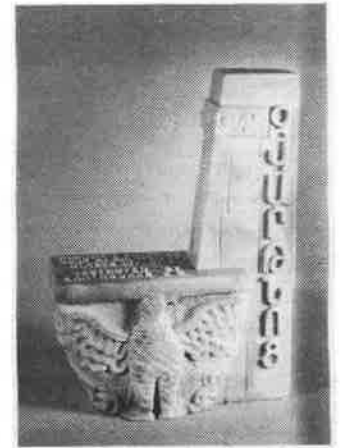
The projects outlined above have been researched by technical specialists and have been adopted only after careful review and will be implemented as funds are available. Currently under scrutiny for future projects are various solar technologies including water heating, crop drying, cooling and purification of drinking water and production of bio-gas. Also being considered is partial financing for the building of a large refrigerator in Kirovakan with a total capacity of storing 3,000 tons of meat. Also under advisement are sanitary projects including waterless/odorless composting latrines using solar energy and domestic waste water management.

Archbishop Ashjian reiterated the Prelacy's resolve to continue to provide Armenia with the type of aid that will be for the long-range benefit of the entire country. His Eminence noted that "Immediate humanitarian aid was met by many agencies and organizations. We must continue to provide whatever emergency aid is still needed, but we must also fund projects that will improve the quality of life of the entire country. One year after the earthquake the needs of the people in Armenia may have changed but the severity of that need has not diminished."

Those interested in contributing with monetary donations or services towards any of the projects may contact Archbishop Mesrob Ashjian at the Prelacy, 212-689-7810.

A11 — Coat of Arms of the Republic of Armenia, marble \$40.00 (postage & handling \$5.00)

A12 — Zvartnotz, marble \$37.00 (postage & handling \$5.00)

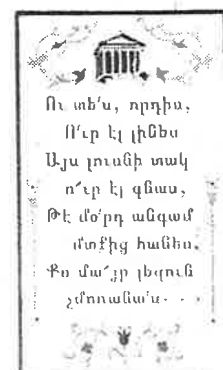
A13 — Armenian Manuscript Christmas Cards. Set of 7, written in English and Armenian \$4.00 (postage & handling \$1.00) SPECIAL: BUY 5 GET ONE FREE

A14 — Armenian Christmas Cards, Set of 7, Greetings in English and Armenian \$6.00 (postage & handling \$1.00)

A15 — Historical Atlas of Armenia \$25.00 (postage & handling \$2.50)

A16 Hand-crafted candles with special messages \$18.00 (postage & handling \$3.00)

VISIT THE PRELACY BOOKSTORE Monday - Friday 9 a.m. to 5 p.m.

LOOKING FOR CHRISTMAS GIFTS? Let Your Gifts Promote the Armenian Spirit

SEND YOUR ORDER BY MAIL Use the form on this page

BOOKS - ԳԻՐՔԵՐ - GIFTS

- 1. Քաջ Նազար, Հայերէն եւ Անգլերէն, գունաւոր ...\$15.00
2. Յ. Թումանեան Սուտասանը ... 3.00
Անբան Հուրին ... 3.00
Ոսկի կարասը ... 3.00
Կինոսի մահը ... 3.00
3. Ուորլտ Տիմնի, Հայերէնով, 1, 2, 3 Իւրաքանչիւրը ... 12.00
4. Պուրպատիկ, քասէթ ... 7.00
5. Մեր ընտանիքը, Նկարներու արկում ... 12.00
6. Անձեռոց «Բարի Եկաք» գրուած Հայերէնով, Պզտիկ չափի Գինեգոյն, ճերմակ, պէժ, նարնջագոյն, կապոյտ, վարդագոյն Իւրաքանչիւրը 6.00
Մեծ չափի սրճագոյն ... 9.00
7. Ուղեցոյց Արեւելեան եւ Արեւմտեան ճաշերու ... 16.00
8. Հայուհիին խոհանոցը ... 7.00
9. Աղթամար Ալպոմ ... 25.00
10. Սասունցի Դաւիթ, գծուած պնակի վրայ ... 20.00
11. Նամակ բանայիք, Հայկական մոթիֆներով ... 12.00
12. Secrets of Cooking by L. Shirinian ... 25.00
13. Hayduk ... 40.00
14. Արմենուհի Գեւորեան, Տարօնի երգեր, Ալպոմ ... 10.00
15. Արցախ, փոսթըր, Ֆրանսա, ... 15.00
16. Լեւոն Շանթ, Երկեր, Ա եւ Բ. Հասորներ, Լոս Անձելոս, Իւրաքանչիւր Հասոր ... 25.00
17. Antoyan, Kero S., The Artist's Life & Work, 82 pp ... 25.00

VIDEO TAPES

- 100 Karabagh, A Documentary of the Karabagh-Movement Volume I and II, Available in English & Armenian ... \$70.00
101 Tzori Miron ... 34.00
102 We And Our Mountains ... 29.00
103 Aram Khatchadourian ... 24.00
104 Yerevan / The Last Carriage ... 24.00
105 Postal ... 29.00
106 Loucine Zakarian ... 25.00
107 The Armenian Song & Dance Ensemble of Agoumk & Maratoug ... 29.00
108 Armenian Folk Songs & Dances Vol. 2 ... 29.00
109 Harout Pamboukjian ... 29.00
110 40 Days of Mousa Dagh ... 50.00
111 Anoush Opera ... 30.00
112 Bebo ... 29.00
113 Nahabed ... 29.00

VIDEO TAPES

- 114 Mkhitar Sparabed ... 34.00
115 Promise of Love ... 34.00
116 Baghdasar Aghpar ... 29.00
117 Sons of Sassoun ... 34.00
118 A Debt of Blood ... 29.00
119 Tears of Happiness ... 34.00
120 Armenian Dances, Bedagan ... 29.00
121 Levon Katerjian ... 29.00
122 Adamnapouj Arevelian ... 29.00
123 New Years in Yerevan ... 25.00
124 Metsabadiv Mouratsganner ... 29.00
125 Tsetser ... 29.00
126 Stars of Armenia ... 25.00
127 May The Sun Be With You ... 29.00
128 Espeek Inglesh, Part 1 ... 29.00
129 Espeek Inglesh, Part 2 ... 29.00
130 Espeek Inglesh, Part 3 ... 29.00
131 Espeek Inglesh, Part 4 ... 29.00
132 State Dance Ensemble, Vol. 3 ... 29.00
133 Hadagoum ... 29.00
134 Kousanagan Yerker ... 25.00
135 Kikore ... 29.00
136 Jesus, In Armenian ... 25.00
137 Flora Mardirosian ... 25.00
138 Garine Opera ... 25.00
139 Taghaganin Genige, Part 1 & 2 ... 35.00
140 Bahanchoume Sedakhose ... 29.00
141 Karnanayin Hamerk/Estradayin ... 25.00
142 Taxi Taxi/Play ... 29.00
143 The Fall of the Roman Empire ... 29.00
144 The Tango of Our Childhood ... 29.00
145 All Arise Court is in Order ... 29.00
146 Heghnar's Fountain ... 29.00
147 White Dreams ... 29.00
148 Hyrig Mouradian, Zartouk, Gantegh ... 29.00
149 Harout Hagopian, An Evening of Armenian Songs ... 29.00
150 Djvjig ... 29.00
151 The Children's World, Volume 1 ... 29.00
152 The Children's World, Volume 2 ... 29.00
153 The Children's World, Volume 3 ... 29.00
154 The Children's World, Volume 4 ... 29.00
155 Back to Ararat ... 50.00

ADD \$2.00 FOR POSTAGE & HANDLING FOR EACH ITEM ORDERED (unless otherwise noted)

Send Your Order to:

THE ARMENIAN PRELACY BOOKSTORE

138 East 39th Street New York, New York 10016 (212) 689-7810/1

Checks payable to: Armenian Prelacy Bookstore

PRELACY BOOKSTORE ORDER FORM

Table with 5 columns: ITEM, DESCRIPTION, QUANTITY, AMOUNT, TOTAL. Includes fields for Name, Address, City, State, Zip, SUB TOTAL, POSTAGE, GRAND TOTAL.

Armenian Philharmonic Orchestra Prepares for First U.S. Tour

Armenian Philharmonic Orchestra

The Armenian Philharmonic Orchestra was formed 65 years ago in Yerevan, the capital city of Armenia. Today the 100-piece ensemble makes its home in Khatchaturian Hall in Yerevan. As the leading symphonic orchestra in the State of Armenia, the Orchestra's activities include regular weekly concerts in Khatchaturian Hall, as well as frequent tours throughout the state and other cities in the U.S.S.R.

The Orchestra draws its members from the ranks of the graduates of the Komitas Conservatory in Yerevan, and from the leading conservatories in Moscow and Leningrad.

Over the years many of the world's leading conductors and soloists have appeared in concert with the Orchestra including Mstislav Rostropovich, Sviatoslav Richter, David Oistrach, Aram Khatchaturian, and Genady Rozhdestvensky.

In September 1989, American composer and conductor Loris Tjeknavorian was appointed Artistic Director and Principal Conductor of the Orchestra, marking the first time that an overseas artist had ever held a full-time post in the U.S.S.R. Maestro Tjeknavorian has conducted extensively in Europe and in concert halls in the U.S.S.R., the U.S.A., Japan, Mexico, Canada and Israel.

Maestro Tjeknavorian's arrival in Yerevan has signaled a new era of development for the Orchestra. Already grants have been received which have enabled the company to purchase new instruments for the brass, woodwind and percussion sections. Tjeknavorian's plans also call for the Orchestra to expand its symphonic repertoire and increase its annual touring program to include engagements at the Spring Festival in Czechoslovakia, in cities in the Baltic Republics and in Moscow. Arrangements are also underway for tours to Britain and several major centers in Europe.

The Orchestra is also in negotiations with several major British recording companies to produce its first recordings.

Loris Tjeknavorian

(Continued from page 1)

Tjeknavorian will continue to guest conduct with other orchestras throughout the world.

Before settling permanently in the United States, he lived for many years in London, conducting regularly at The Royal Albert Hall, the Barbican, and the Royal Festival Hall. He has worked with many of the world's leading orchestras including the Royal Philharmonic, the London Symphony, the Helsinki Philharmonic and the English Chamber Orchestra and toured widely in Japan and the Far East, the U.S.S.R., Europe, the U.S.A., Canada, Mexico and Brazil.

As a composer, his entire catalogue of almost 40 compositions includes five symphonies, three operas, chamber music and concertos. His latest full length ballet, Othello, (based on Shakespeare's tragedy), recently had a Royal Gala performance in London in the presence of HRH Princess Anne. To coincide with the premiere, Othello, a Symphonic Suite from the Ballet in three movements, was released by EMI (Angel Records) with the London Symphony Orchestra conducted by the composer.

Maestro Tjeknavorian was born of Armenian parents in the Iranian city of Broujerd. At a very early age, he showed an interest in music, learning to play the violin and piano. By the age of sixteen, he had not only formed a four-part choir, but also a local orchestra which he conducted. At the age of seventeen, he went to Vienna to study composition and violin and graduated cum laude from the Vienna Academy in 1961. He also studied with the great Carl Orff at the Mozarteum in Salzburg.

Maestro Tjeknavorian leads the orchestra through countless rehearsals in anticipation of their first appearance in the United States. Over the years many of the world's leading conductors and soloists have appeared in concert with the Orchestra including Mstislav Rostropovich, Sviatoslav Richter, David Oistrach, Aram Khatchaturian, and Genady Rozhdestvensky.

ARMENIAN PHILHARMONIC ORCHESTRA

F I R S T U . S . T O U R

NOVEMBER 29, 1989

8:00 PM

SYMPHONY HALL
Boston

DECEMBER 1, 1989

8:30 PM

KENNEDY CENTER
CONCERT HALL
Washington, D.C.

DECEMBER 7, 1989

8:00 PM

CARNEGIE HALL
New York City

FOR TICKETS CONTACT:

NEW YORK CONCERT

Sonia Bezdigian	718-464-0958
Lulu Tatevosian	718-268-3919
Gemma Vartanian	718-441-2134
Elenne Najarian	516-627-2308
Dorothy Papazian	201-836-3638
Sally Najarian	201-768-8749
Shoghig Terzian	201-265-9071
Ica Kouyoumdjian	201-739-3247
Lucille Sahagian	203-259-1945
Meline Karakashian	201-591-8544
Arshalous Kazanjian	203-529-5636
Stella Rustigian	203-529-5636
Violet Nazaretian	203-929-4862

WASHINGTON CONCERT

Lucine Kouchakdjian	301-942-6690
Salpi Sahagian	301-468-0216
Seta Manguikian	703-893-6265
Mirra Dersookian	301-983-2940

BOSTON CONCERT

Boston	
Arax Badalian	617-489-5041
Rosine Patterson	617-862-4743
Lucy Khachatourian	617-862-5379
Nancy Asbedian	617-275-1487
Sona Petrossian	203-529-5636

Providence

Betty Mango	401-831-8965
-------------	--------------

Springfield

Vart Hachigian	413-782-0581
----------------	--------------

Worcester

Dusty Cotter	508-852-3328
Susan Avakian	508-752-8693

(Continued from page 1)

The Prelacy joined with the Armenian Relief Society to extend an invitation to Mr. Tjeknavorian and the orchestra. The Prelate, Archbishop Mesrob Ashjian, noted the impetus behind the tour:

This tour will be an expression of thanks from the Armenian people to the whole world for their sympathy and generosity in a time of tragedy. However, the tour was also conceived to make people aware of the continuing need in the quake stricken areas.

Andre Watts will join the orchestra for these three dates. Mr. Watts has been one of the world's most celebrated pianists since he first made an appearance with Leonard Bernstein and the New York Philharmonic at the age of 16. Since that time he has played with most of the world's major orchestras and has been featured in many performances on television. Mr. Watts was the youngest recipient of an Honorary Doctorate from Yale University and in 1988 was awarded the Avery Fisher Award.

Nearly a year after the disastrous earthquake that struck Armenia, there is still much rebuilding to be done. While the immediate needs of the victims were addressed with the help of donations totalling 200 million dollars, received from over 120 different nations, the continuing need for repairs and economic programs has been estimated in the billions.

All of the profits generated by the tour will be designated for specific projects in the earthquake zones.

His Excellency Yuri Dubinin, Ambassador to the United States from the Soviet Union and Mr. Charles E. Hugel, Chairman and Chief Executive Officer of Combustion Engineering, Inc., have agreed to act as co-chairman of the Philharmonic tour. Both men have dedicated themselves to the success of this first overseas tour of the Armenian Philharmonic.

Andre Watts

(Continued from page 1)

and orchestras as Seiji Ozawa and the Boston Symphony Orchestra, Zubin Mehta and the Los Angeles Philharmonic and Mstislav Rostropovich and the National Symphony.

Mr. Watts is known to audiences throughout the United States from his frequent televised performances. His PBS Sunday afternoon telecast in 1976 was not only the first solo recital presented on "Live from Lincoln Center," but the first full-length piano recital in the history of television. His popularity with viewing audiences has led to numerous other broadcasts featuring his appearances with Eugene Ormandy and the Philadelphia Orchestra; the London Symphony; Zubin Mehta and the New York Philharmonic; and several solo recitals.

An active recording artist, Mr. Watts' most recent discs include EMI/Angels' solo albums of Liszt, which won the "Grand Prix du Disc Liszt" in Europe; a recording of Beethoven sonatas (No. 14 in E-Flat Major, the "Moonlight" and "Appassionata") and a live recording of his 25th Anniversary recital, "Andre Watts at Carnegie Hall."

Mr. Watts has received many honors and awards for his playing. He is the youngest ever recipient of an honorary doctorate from Yale University. He has, in addition, honorary degrees from the University of Pennsylvania, Miami University of Ohio and Albright College as well as honorary doctorates from Brandeis University and Trinity College. In 1984 the Peabody Conservatory of Johns Hopkins University honored him with its Distinguished Alumni Award and in 1988 he was the recipient of the Avery Fisher Award.